

Reklam
uygunsuzduReklam içeriği
kaplıyorBu reklam ilgimi
çekmiyorBu reklamı
birden çok kez
gördüm

●●● KİTAP

Alper Bilgili: Bilim, prestijini ağır ağır ama hak ederek kazandı

Alper Bilgili ile Timaş Yayınları tarafından yayımlanan kitabı 'Bilim Susunca'yı konuştuk. Bilgili, "Bilim, insanların zaaflarından, noksanlıklarından, önyargılarından nasibini alıyor" dedi.

19 Ocak Çarşamba 2022 Saat: 07:15

[Google Haberlere Abone ol](#)

Google News

Osman Palabıyık

DUVAR - Alper Bilgili'nin yeni kitabı 'Bilim Susunca: Bilim ve Toplum Üzerine Yazılar', Timaş Yayınları tarafından yayımlandı. Bilgili, yayımladığı dördüncü kitabı 'Bilim Susunca'da bilimin toplum, dinler ve ideolojiler ile ilişkisini geçmişten ve günümüzden örneklerle ortaya koyarak okuru alışılmış kalıpların dışında bir okumaya davet ediyor.

Bilgili'yle kitabı üzerine konuştuk.

'Bilim Susunca: Bilim ve Toplum Üzerine Yazılar' yayımlanan dördüncü kitabınız. Böyle bir konuda yazmak için sizi harekete geçiren ne oldu?

Bu, bilim üzerine yayımlanan üçüncü kitabım. "Bilim" biraz bize özgü tarihsel serüvenin de etkisiyle her an gündemimizde olan bir konu. Hemen her gün hem konvansiyonel medyada hem sosyal medyada bilimle ilgili referanslar kullanıyoruz. Bir siyasetçi hatalı bir şey söylediğinde kontrast yaratmak için "o esnada bilimde falanca gelişme yaşandı" diyoruz. Veya bir Türk'ün imza attığı bilimsel bir gelişmenin haberinin magazin haberleri kadar ilgi görmemesine tepki gösteren tweeti şevkle paylaşıyoruz. Ancak verdiğim derslerde,

bilimle ilgili bloglarda ve sosyal medyada şahit olduğum bir şey var. Toplumumuzda bilime duyulan bu derin saygıya karşın bilimle ilgili fikirlerimiz çoğunlukla yüzeysel ve klişelere esir edilmiş durumda. Bu klişelerin bazıları bilim tarihiyle ilgili. Galileo'nun dünyanın düz olmadığını bulduğu iddiası gibi. Bazılarıysa bilimin işleyişine dair. Bilim insanlarının mutlak objektifliğine ve açık görüşlülüğüne duyulan güven gibi.

Bu kitapta amacım bir yandan bu klişelerle hesaplaşmak, bir yandan da bunu yaparken bilimin hakkını teslim etmek. Bunu vurguluyorum çünkü çoğunlukla ilkini yapanlar hızını alamayıp bilim karşıtı kampa kolaylıkla sivrulabiliyor. Diğerleriyle kendilerince bilimin imajını kurtarmak için bilim insanlarının psikolojik ve toplumsal faktörlerden etkilendiğini inkâr etme yoluna gidiyorlar. Ya da bilimi her daim ve doğası gereği insanlığın iyiliğini hedefleyen bir uğraş olarak sunuyorlar. Bu hususlarda yazmayı önemsiyorum çünkü her iki tavrın da uzun vadede bilimin imajına ve saygınlığına zarar vereceğini düşünüyorum.

'DOĞA BİLİMLERİ, BİLİMİ İNSANLARIN FAYDASINA MI ZARARINA MI KULLANACAĞIMIZ HUSUSUNDA SESSİZLİĞİNİ KORUR'

Bilim hangi durumlarda susar?

Öncelikle burada aksini belirtmedikçe bilim dediğimde doğa bilimlerinden bahsettiğimi hatırlatayım. Her şeyden önce bilimin konuşmadığı, doğası gereği sustuğu konular var. Nasıl bir hayat yaşamalıyım sorusunun cevabını doğa bilimlerinde aramayız. Ancak bu soruyu cevapladıktan sonra kararımızı hayata geçirirken doğa bilimlerinden yardım alabiliriz. Yine benzer bir şekilde, doğa bilimlerinin ahlaki konularda bir rehber işlevi göremeyeceğini tarihten acı dersler alarak öğrendik. Bu bağlamda kitapta Aziz Nesin'in 'Oriijinal Mikrop' isimli öyküsünden bahsediyorum. Bilimsel iddiasını ispatlamak için bir insanın gözünü kaybetmesini sevinçle karşılayan bir fiktif karakterden bahsediyor Nesin. Ne yazık ki böyle şeyler sadece öykülerde olmuyor. Amerika'da devletin bilgisi dâhilinde ve desteği ile gerçekleştirilen Tuskegee Deneyi'nde frengili siyah erkekler ve eşleri tedavi edilmemiş, kurtarılabilecekken hastalığın seyrini merak eden araştırmacılarca ölüme terk edilmişti. Dr. Mengele'nin Auschwitz'de ikiz çocuklar üzerine gerçekleştirdiği deneyler zaten çoğumuzun malumudur. Sonuç olarak doğa bilimleri, bilimi insanların faydasına mı zararına mı kullanacağımız hususunda sessizliğini korur. Onun içindir ki yaşanan bu acı tecrübeler neticesinde dışarıdan tıp etiği gibi normatif kurallar getirip bilimi kontrol altında tutma kararı aldık.

Bunun dışında bilimin çeşitli güç odakları tarafından susturulduğuna veya bazen yalan söylemeye zorlandığına şahit oluyoruz. Bu konuda akla ilk gelen örnek Kilise ile Galileo arasında yaşanan çatışmadır. Bu hadise, halk arasında bilindiğinden daha karmaşık ve çok boyutlu olmakla birlikte bir kurumun bir bilimsel görüşü susturmasına örnek teşkil eder. Daha yakın dönemde de benzeri örnekler bulmak mümkün. Stalin döneminde Lysenko hadisesinde genetikçilerin özgürce bilimsel tartışmalara giremediğini görüyoruz. Stalin'in ölümünden sonra devletin baskısını daha az hissetmek isteyen Sovyet bilim insanları Sibirya'da kurulan Akademgorodok isimli akademik şehre büyük ümitlerle taşındı. Yani Stalin sonrasında da ideolojik baskı sürdü Rusya'da. Hitler ve Mussolini'nin ırklarla ilgili iddialarını bilimle desteklemeye çalıştığını da hatırlatalım. Burada yanlış bir kanı var. Nazi rejimine destek veren insanların tümünün bilim insanı kılığındaki şarlatanlar olduğu gibi bir yanılgı var. Oysa Hitler'in iddialarını destekleyenler arasında Richard Kuhn ve Adolf Butenandt gibi Nobel ödüllü biyokimyacılar da vardı. Robert Proctor'ın, 'The Nazi War on Cancer' eserinde de görüleceği gibi kanser üzerine de ciddi çalışmalar yapılıyor bu dönemde.

Bunun yanında bilimin doğru tasvir edilmemesinin de bilimin itibarını zedeleyeceğine inanıyorum. Bilim insanlarının her daim objektif oldukları, değerlendirme yaparken psikolojik ve sosyolojik faktörlerin etkisi altında kalmadıkları gibi yaygın bir inanış var. Ceketlerini çıkarıp beyaz önlüklerini giydiklerinde tüm ideolojilerini, isteklerini, inançlarını dışarıda bıraktıkları sanılıyor. Kitapta ele aldığım örneklerde bilimde rasyonelliğin bazen uzun ve meşakkatli bir süreç sonucunda işlediğini ama eninde sonunda işlediğini göstermeye çalıştım. Bu gerçekle yüzleşmek ve insani defolarımızın bilim yaparken de bizimle olduğunu bilmek önemli. Aksi takdirde zamanında büyük destek gören ancak sonradan yanlışlanan teorilerden yola çıkarak bilimsel çalışmalar bir güç mücadelesinden ibaretmiş gibi sunulabiliyor.

Günümüzde bilimin sesinin daha az çıkmasına neden olan bir diğer kamp, yeni-ateizm olarak bilinen görüş. Bilimin doğası gereği dinle çatıştığını iddia eden Dawkins ve Harris gibi düşünürler, çoğu insanı bilimle din arasında bir tercih yapmaya zorluyor. Bu tür bir zorlamanın hem hatalı bir varsayıma dayandığını düşünüyorum hem de bilimin sesinin geniş halk kitlelerinde daha az duyulmasına neden olacağına inanıyorum. Oysa örneğin şu an, yani pandemide dini otoritelerden alınacak her destek önemli. Bu süreçte Papa'nın erkenden aşı olup bunu bir dini sorumluluk olarak sunması veya geçtiğimiz günlerde Anglikan Kilisesi'nin en yetkili ismi Justin Welby'nin aşı olmayı İncil'de geçen komşuyu sevme öğüdünün bir gereği olarak sunması kıymetli girişimlerdi.

Bununla birlikte insanların, bilimin alanına girmese bile, başları sıkıştığında her soruyu bilim insanlarının cevaplamalarını beklemeleri biraz da bilime duyulan ‘güven’den kaynaklı mı?

Elbette bilimin hakkıyla kazandığı bir güven var. 19. yüzyılda çocuk ölümleri öyle yaygın ki Gustav Mahler’in bu hususta bir beste yapması garipsenmiyor. Kızamık ve frengi gibi birçok ölümcül hastalık bugün eskiye nazaran çok daha az can alıyor. Sadece tıpta da değil. Bilginin ne kadar kolay ulaşılabilir olduğunu ve az masrafla edinilebildiğini düşünün. Haklı olarak bilim ve bilim insanlarının büyük bir kredisi var. Ki bu her dönem böyle de değil. Doğa bilimlerinin hayatımızı daha az kolaylaştırdığı dönemlerde Francesco Petrarca gibi bazı düşünürler doğa üzerine bu kadar mesai harcamayı garipsemişler. Ancak özellikle 18-19. yüzyıl bu konuda dönüm noktası oluyor. Bilim, prestijini ağır ağır ama hak ederek kazandı.

Bununla beraber bilim, özellikle bizim toplumumuzda bilimden çok daha fazlasını ifade ediyor. Abdullah Cevdet’in 1913’te yayımlanan ‘Kastamonu’da Kurun-i Vusta’ isimli ünlü bir yazısı vardır. Orada Darwin’in teorisini öğrenmekle namusumuz, İslam’ın ve Türklerin varlığını sürdürmeleri arasında nedensel ve güçlü bir ilişki kurar. Yine Kılıçzade’nin İçtihat’taki makalelerinde benzer temalara rastlanır. Doğa bilimleri dönemin birçok düşünürüne göre her sorunun mutlak ilacıdır. Hatta Şerafettin Mağmumi bilimsel olmaması nedeniyle şiire antipati ile yaklaşmıştır. Bu isimlerin zihninde bilim, bilim olmanın ötesine geçmiş, neredeyse mistik bir hüviyete bürünmüştür. Bu tercihi, dönemin endişeleri göz önüne alındığında anlamak mümkündür. Şükrü Hanioglu, ‘Atatürk: An Intellectual Biography’ adlı eserinde bu ruh halini, bilime biçilen rolleri, bilimin sembolik anlamını detaylı şekilde ortaya koyuyor. Tabii sadece bizde de değil. Ülkelerinin geleceğinden endişe eden Yakub Sarruf ve Faris Nimr gibi seküler Arap düşünürler de bilime benzer bir anlam yüklemiştir. Bununla beraber o dönem dünyadaki tüm entelijansiyanın aynı fikirde olduğu da söylenemez. Hatta Abdullah Cevdetlerden neredeyse bir asır önce Saint Simon ve Comte gibi düşünürler bilim dışında rehberlere de ihtiyacımız olduğunu ifade etmiştir. İşin gerçeği bugün ülkemizde Comte’un bilimle ilgili görüşlerindeki nüanslara dahi ulaşabildiğimizi söylemek güç.

‘BİLİMİN PRESTİJİNİN ARTMASIYLA BERABER BAZI KİŞİLER VE İDEOLOJİLER BİLİMDEN FAYDALANMA ÇABASI İÇİNE GİRİYOR’

Geçmişte bazı bilim insanları ırkçılığa bilimi de kullanarak oldukça müsamaha göstermişler. Bunu biraz açar mısınız? Bu durum günümüzde de devam ediyor mu?

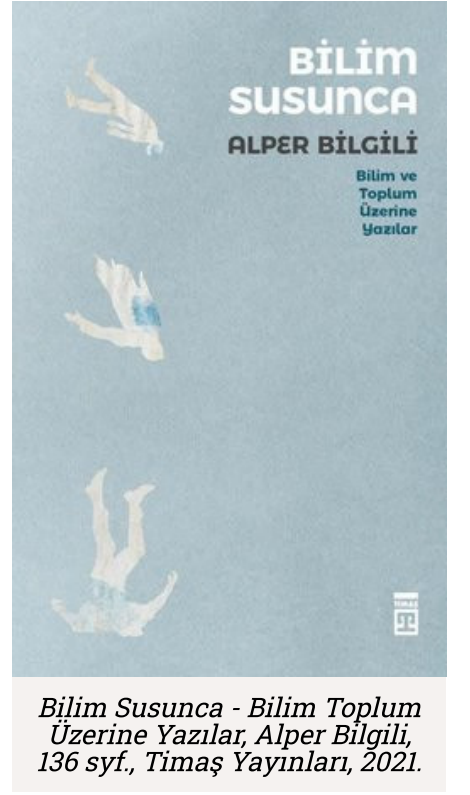
Toplum nazarında bilimin prestijinin artması ile beraber bazı kişiler ve ideolojiler bilimden faydalanma çabası içine giriyor. Bunlar arasında bilim insanları da var, siyasetçiler de demagoglar da. Tabii çoğunlukla bilim diye sunulan şey, bu kişilerin veya toplumların önyargıları oluyor. Örneğin 19. yüzyılda Fransa’nın ve dünyanın en önemli anatomistlerinden olan Paul Broca siyahların beyazlardan aşağı bir ırk olduğunu bilimsel olarak ispatladığını düşünüyor. Başka bir örnekte Amerikalı ünlü psikolog Henry Goddard, 20. yüzyılın ilk yarısında IQ testlerinden yola çıkarak Amerika’daki azınlıkların neredeyse yarısının moron olduğunu iddia ediyor. Hitler ve Mussolini dönemlerinde bazı bilim insanları tespitte bulunmakla yetinmeyip kendi üstün ırklarını koruma çabası içine giriyorlar. Yalnız dikkat edilirse bu bulguların çoğu o dönemin ruhunu ve kabullerini yansıtıyor. Bu ideolojileri savunan bilim insanları görmek istediklerini bilime söyletmeye çalışıyorlar. Hatta çoğunlukla bunu yaparken ne yaptıklarının farkında dahi değiller. Örneğin Broca beyazların üstün olduğu yönündeki bulgularını paylaşırken bilim hiçbirinizi mutlu etmek zorunda değildir, bilimsel bilginin söylediklerine teslim olmak zorundayız der. Yani bilimsel verileri çarpıttığını değil, onları olduğu gibi sunduğunu düşünür.

Böyle örnekler verince bilimin ırkla ilgili görüşler için işlevselleştirilmesi eskide kaldı sanıyoruz. Ancak bugün de benzer şeyler hem de prestijli bilim insanları tarafından savunulabiliyor. DNA’nın yapısını keşfedip Nobel Ödülü kazanan James Watson bundan sadece birkaç sene evvel siyahların zekâ bakımından beyazlardan düşük olduğunu iddia etti. Sonra özür diledi, ardından benzer iddialarda bulunmayı sürdürdü. Burada asıl sorun birçok kişinin Watson gibi bilimsel bulguların bu tür ırkçı iddiaları destekliyor olduğunu düşünmeleri. Yani inanmadıkları bir şeyi sırf bir çıkar elde etmek için savunmuyorlar. Zaten bugün bu tür izahların savunucusuna faydadan fazla zarar getireceği çok açık.

‘BİLİM DE İNSANLARIN ZAAFLARINDAN, ÖNYARGILARINDAN NASİBİNİ ALIYOR’

Bilimin sosyolojik analize muhtaç olmasının en önemli sebebi nedir?

Birçoğumuz bilimin hayatımıza getirdiği devrimsel değişikliklerin de etkisiyle az önce anlattığım hadiseleri ya duymuyoruz ya da bunları bilim tarihinin göz ardı edilmesi gereken yönleri olarak görüyoruz. Bilim insanlarının ideolojilerin, toplumun veya çıkarların etkisi altında kalmayacağı gibi bir yargımız var. Bu doğru değil. Bilim, insanlar tarafından icra ediliyor. Dolayısıyla insanların

zaaflarından, noksanlıklarından, önyargılarından o da nasibini alıyor. Afrika savanalarında vahşi hayvanlardan kaçma stratejileri geliştirmek ile modern laboratuvarlarda bir makine mükemmelliğinde çalışmak arasında ciddi fark var. Duygularımız, önyargılarımız çoğu zaman rasyonel yanımızı rahat bırakmıyor. Hatta zaman zaman dış dünyaya dair algılarımızı dahi bozabiliyor. Bilim insanlarının beyaz önlük giydiklerinde tüm sübjektif değerlendirmelerin önüne geçtiğini düşünmek için de elimizde bir gerekçe yok. Bilimsel çalışmalarda bu tür zaaflarımızın ortaya çıktığı tarihsel örnekler mevcut. Kitapta bunlardan bazılarına yer verdim.

Özellikle 19. yüzyılın ortasında Londra ve Viyana'da gerçekleşen iki hadise, yerleşik görüşlerin delillere ne denli direnebildiğini ortaya koyuyor. İngiliz doktor John Snow, Londra'daki kolera salgınının su ile yayıldığı görüşünü ciddi delillerle desteklemesine rağmen İngiliz hekimlerin çoğunu ikna edemiyor. Macar doktor Ignaz Semmelweis ise meslektaşlarını ve bilim insanları topluluğunu lohusa hummasının nasıl yayıldığı konusunda ikna etmekte büyük güçlük çekiyor. Özellikle Semmelweis'in doktorların hastalığı istemeden de olsa yaydığı yönündeki izahı onun açıklamasını daha da az çekici kılıyor. Yani zaman zaman bilim insanları delilin götürdüğü yere gitmektense pozisyonlarını koruyup kendilerini destekleyen delilin peşine düşüyorlar. Bu iki hadiseyi kitapta detaylı şekilde inceleyip bilim insanlarının bazen kanıtlara direnmesinin ardındaki psikolojik ve sosyolojik faktörleri detaylandırmaya çalışıyorum. Tabii bu iki örneğe yüzlercesini eklemek mümkün. Bilim insanlarının ciddi bir kısmının 'Kuantum Teorisi'ne direncini de bu gözle okumak mümkün. Max Planck'ın biraz mübalağa ile de olsa bilimde kanıtla birini ikna edemezsiniz diyecek noktaya gelmesi de bundandı. Hatta bizde o yönü pek anlatılmaz ama Galileo'nun gördüğü direnç de kısmen eski ve yerleşik bilimsel açıklamanın kolay teslim olmaması ile açıklanabilir.

Tabii bunları anlatırken bir yandan da uzun ve karmaşık bir süreç sonucunda bilim insanlarının kanıtın gücüne teslim olduğunu da akılda tutmak gerek. Yani rasyonellik birden galip gelmese de doğanın kendini dayatması sonucu bilim insanlarını ikna etmeyi başarıyor. İşte tüm bu süreçler ancak bilimin sosyolojik analizi ile hakkıyla anlaşılabilir.

Etiketler

[alper bilgili](#)[bilim susunca](#)[timaş yayınları](#)